

REMENYIK ZSIGMOND: KÖLTŐ ÉS A VALÓSÁG

Költők, ha költők egyáltalán, nemcsak alkotásaikkal, de életük döbbenetes példájával is nyugtalanítják a világot. Aligha van mód rá, hogy ezt megcáfolhassuk. Botrányok, zavar, féktelenség, elveszejtett és elveszejtő hajszáak, alkohol, csalárdságok, hitszegések kísérik, mint hold az őszi éjszakát, zavart életüket. Csodálatos, hogy a költői rend és a metrikus forma e megszállottai mily rendszertelenné, kapkodókká, bizonytalanokká válnak, ha arról van szó, hogy egyéni életüket e világ egyetemes formájába valamiképpen beilleszték. Most, hogy József Attila már halott, ha még nem is öltött végső és ellenállhatatlan formát munkássága, ha még nem is tisztult mondává, nyugodtan azt is mondhatnám, legendává szerencsétlen élete, mi egyebet tehetünk mi barátok, hívek, utódok és ellenlábások, akik túléljük őt nemkülönben irgalmatlan életünkkel, mint hogy kiki saját eszközeivel és emlékeivel igaz például és egyben elrettentésül felkutassuk és bemutassuk ezt a szerencsétlen életet. Hiába igyekszem nyugtatni magam, ismerve a nyugtalanító körülményeket, a multat, a jelent és a halálával kikerült és félrevezetett jövőt, hogy jobb ez így, jobb ez így, hisz a hölderlini sors, amely előtt állt, szenvedéseken kívül mennyi megaláztatással, rágalommal és — költőre nézve ez a legirtóztatóbb, — hitelrontó elfelejtéssel porlasztották volna életét. Hisz talán valóban jobb is így, ezt diktálja az értelem, amelynek ő, — és ezt biztosan tudom, — eszméjének utolsó pillanatáig hívője, harcosa és vállalója volt, de lehet-e értelemmel felmérni az e fajta rettenetességeket? Magyarázni talán lehet, de aki magyaráz, az igazol, már pedig, hogy igazolhatná az ember, — fülében a csikorgó kerek emlékével, — a sorsot, a kétarcú ösztönöket és végső fokon még magát az értelmet is, amely pusztításra és pusztulásra uszít.

Mit érdekel most a költészete, ez a multhatatlan és befejezetlenségében is egységes és impozáns töredék, ami, hűen költők küldetéséhez, nem is kíván egyéb lenni, mint része az egésznek. Mit érdekel most költészete, mondom, varázslatos átmenetei, fondorlatos szófűzései, örvénylő utalásai is mit érdekelnek, amidőn életét kutatom és a titkot, mely mint nehéz hinár átfonta, sodorta és pusztulásba huzta életét. Elhullt szülők bűneit kutassam, irgalmatlan körülményeit, szegénységét és öntudatos büszkeségét, amelyhez nem volt méltó a keret, amelyben mozoghatott, tulhajszolt magabiztonságát, kíváncsiskodó természetét, gyermekes báját, amely körülengte egyéniségét? Mondom, költészete mit érdekelhet most, amidőn az embert boncolgatom, vesztegethetek-e szót költői megkülönböztettségére, társtalan utjára a költészetben, ha ezt tennem sem tennék egyebet, mint amit teszek, hogy kommentálnám fizikai életét. Mert költészete, — ritka kivételképpen — életének volt a kiegészítője, sorai mindég feleltek, mint a visszhang, körülményeire, még hozzá azzal az aktualitással, ami már az örök és sorsdöntő időtlenséggel rokon. Valóban, költészete és hősies élete kiegészítették egymást. Költészete nem abban állt, hogy rimeket talált eféle szavakra, mint asztal, vagy faszírozott, hozzá hasonló igényes szellemet eféle játékok soha ki nem elégítettek volna, tudom biztosan, mélyen megvetette és szánakozott az e fajta költészetem. Hitele volt költészetének, mint ahogy nem volt hitele annak az életnek, amelyet élt, legkevésbé maga előtt. Egy mélységes szakadék állt értelme és élete között, amióta csak ismerem. Mit segített ezen igazolás, aféle, mint amidőn rájött, hogy a hébe-hóba

öt munkáltató fűszeresné ismeri a nevét, nagyon jól látta pár percre rá, hogy silány vigasza és kárpótlása ez a sorsnak, az elveszett és soha meg nem szerezhető, emberhez méltó körülményekért. Be kell vallani, silány értékű embernek tartotta magát, már legalább is abból a szempontból silánynak, hogy nem alkalmas a tülekedésre, a munka anyagi hasznának biztosítására. Bizony, sokszor tört vetett segélyező barátainak, egyszerűen álmatlan éjszakákat szerzett neki az a tudat, hogy segélyezésre szorul, kiváltképp oly tapintatos segélyezésre, mint amiben részesült. Így gablyította maga körül mind jobban és jobban, mind kibogozhatatlanabbul és életét maga részére kibírhatatlanabbá téve a hurkot. Mindig hangoztatta, írta is, hogy szeretetre vágyik, kellett neki a szeretet, mint „egy falat kenyér“. Szerelmek, talán mert éppen hol hajszolta őket, hol meg nem volt szeme és ereje védekezni ellenük, mégis, vagy talán éppen ezért csufosak és őt magát is dehonesztálóak voltak. A pszichoanalízis, már a gyakorlati pszichoanalízis örök törvénye szerint, ugyanakkor, amidőn tisztította eszméletét, tudatosította ösztöneit, mély örvényt is kavart fel benne. Mellőzöttnek is érezte magát, — joggal, — és kinlódott ebben a mellőzöttségben, mintahogy a legtöbbitérőbb a „szakmában“ ügyes semmiházik és kijátszott stréberek eredményein csak kinlódhatik. A kételkedés és a hit tették rapszódikussá életét, viszont valósággá költészetét is ugyancsak ez tette, a hit és a kételkedés. Hite, — és ez bizonyos — erősebb volt kételyeinél, ezért kellett megbomolnia. Mert, ha egy elrendeltetett kételye lett volna az egész világban, nem vette volna, mint ahogy vette, saját életét roncsolt kivételnek, ki bírta volna, ha jajongva is, ha szűkülve és nyöszörögve is, az életet. De saját sorsát roncsolt kivételnek vette, alapélménye, nagy tévedése az volt, hogy az ő élete kibírhatatlan és amidőn belegabalyodott ebbe a rémes tévhitbe, már életének kibírhatatlanságába, amidőn már nem volt rim, mely ráfelelhetett volna e kibírhatatlannak tűnő élet rémségeire, amidőn kifogyott minden metrum, amidőn elveszítette a lendület minden dallamát, akkor veszítette el eszméletét és értelmét, amire pedig mint egyetlen támpontra ebben a világban, amely a formákat, ha el nem is fogadtatja, de legalább megmagyarázza, nagyon büszke volt.

Életének utolsóelőtti napját baráti körünkben töltötte. Szárszón, ahol meglátogattuk. Két nővérével, nővérének kis gyerekeivel élt itt hetek óta, egy kőhajításnyira a Balatontól, hatan két kis szobába összezsúfolva. Mondják, érkezésünket megelőző napon, — miután hosszú napokon át anélkül, hogy felkelt volna az ágyból, — hirtelen szedelőzködött, hogy nem vár meg bennünket, nem kívánja látni barátait. Mégis, amidőn megérkeztünk, kedves komolysággal állt a kertben a ház előtt, várt bennünket és boldog volt nagyon. Viselkedésén, magatartásán nem mutatkozott semmiféle rendellenesség, pedig közben már megjárta a szanatóriumot és híres orvosa véleménye szerint nem is volt rá más lehetőség, ha élni akar, mint hogy oda ismét visszakerüljön. De régi formájában mutatkozott előttünk ekkor ismét, mondom, hallgatagabb volt talán a szokottnál és a felvetett kérdésekre csendesesen és összehuzott szemöldökkel felelt. Így megjelenésében egészségesnek tűnt, ha kissé fáradtnak is, de betegnek semmiesetre. Viszont, amit elbeszéltek róla a nővérek, az kétségbeejtő volt. Mondták, hosszú napokon át fel sem kelt, heteken keresztül feküdt az ágyban, napokon át nem vett táplálékot magához és sokat sirt. Kiszolgáltatót áldozatnak tekintette magát, aki ellen az egész világ összefogott. Látogatásunk előtti napon is ujságot olvasott, — csak ujságot olvasott az utóbbi időkben, — elolvasta a vezércikket, sirt, elolvasta a

tárcát, sirt megint és így tovább, hogy olvasta a külpolitikát és a hirdetések, sirt és csak sirt szakadatlanul. Egy szerkesztői üzenet olvasásakor hangosan felzokogott, — számoltak be a napjáról a nővérek. A szerkesztői üzenetben az állt: „Halott költő — nem közölhető.“ Nyilván semmiházi költőnek üzenté ezt a szerkesztő otromba verse olvasásakor, ő maga vette, sirt és zokogott, hogy ő már halott, neki üzeni a szerkesztő, hogy verse nem közölhető. Hiába csititgatták a nővérek, jó sokára hagyta csak abba a zokogást. Ekkor akart távozni a házból, hogy meg sem várja érkezésünket. Mint ilyenkor, szokás szerint, ha egyébbel nem is, de kedves hírekkel igyekeztünk érdeklődővé tenni legalább saját dolgai iránt. Mondottuk neki, hogy kiadója új kötet megjelentetésére vállalkozik, együtt volna-e már egy kötetre elegendő költemény. Egy pillanatig hallgatott. „Tudjátok, hogy a *Nagyon fáj*-ből hány példány fogyott? Száztizenöt. Nem hiszem, hogy kiadónak kedve lenne költőtől kötetet megjelentetni, akinek verseskötetéből csak száztizenöt fogyott“ — mondotta. „Ha az eladott példányszámok határoznák meg az író értékét, jól nézne ki a világ. Goethének a *Dichtung és Wahrheit*-jéből, pedig akkor Goethe már világhírű író volt, kétszázötven példány fogyott“ — válaszoltuk, abban a reményben, hogy ez megnyugtatóra szolgál. Ajkait kissé gunyosan félrehuzta, nem tetszett neki az összehasonlítás. Majd Miskolcra beszéltünk, ahová előadásra következő napokban voltunk hivatalosak, és ahová, tekintettel javult állapotára, már őt is bejelentettük. „Akkor megyek most veletek“ — mondotta és látszott rajta, hogy ehhez a szándékához ragaszkodik. „Majd kedden jössz fel Lalával, — válaszoltuk, — szerdán megyünk az előadásra, addig maradj itt és pihenj. Az autóban különben sincs hely, így is szorongunk“. Az este folyamán még többször ismételte szándékát, hogy velünk kíván jönni, még kint a sorompónál is, ahol a sárra való tekintettel, az autó várakozott, megismételte kívánságát. Ugy tudtuk csak meggyőzni, hogy bennülve a kocsiban, megmutattuk neki, hogy merő képtelenség, amihez ragaszkodik, a négyülékes autóban így is öten szorongtunk, hatodiknak, ha akkora lenne is csak, akár egy kutya, nem lenne hely. Intgettünk és bucsuzkodtunk. Következő napját, pusztulása napját délig ágyban töltötte. Délután kelt fel csak. Victor Hugó verseket olvasott, nagy kedvvel és hozzáértő bámulattal. Estefelé sétálni akart, már sötétedett, fél hét volt. „Mindjárt visszajövök, — mondotta a nővéreknek, — ne zárjátok be az ajtót. Sétálok, kiszellőztetem egy kissé magam“. Ekkor ment ki a sáros uccán át az állomásra, ahol egy Pest felé induló tehervonat rostokolt. Hogy itt mi minden fogta el, mire gondolt, mi világosodott meg előtte, mint pokoli láng, vagy mennyei fény, az örök titok, mert erről már sem írásban, sem szóban be nem számolhatott. Mire az állomástól egy rövid kőhajításnyira ért, lassan gyorsuló indulásba kezdett a szerelvény. Szemtanuk állítása szerint — három diák gyerek volt a szemtanu — ekkor futásnak eredt, a sorompó alatt átbujt és két kocsikereke közé feküdt óvatosan, de döbbenetes elhatározással. Előbb csak két kezét fektette a sínekre, behajolva mélyen a kerekek alá, hogy utána, visszavonhatatlanul a lendületben lévő vagon kiálló vaskampója, lépcsője, vagy összekötő lánc szétronsolja okos fejét. Rettenetes halálát a visszatérésére várakozó nővéreknek tisztességtudóan a falu bolondja jelentette.

Atok kísérte életét, kísérje hát atok mindenkiét és mindenét, aki és ami az ő életével roncsoló kapcsolatba került. Kivételes képességeit életében hiába méltányoltuk, hívójéül szegődve, köréje csoportosulva és őt munkára ösztökélve, — mert költőket valóban szükséges, hogy munkára

ösztökéljen baráti és hívő köre, — hírét terjesztve, értékeit méltányolva, magunk is dicséretben és hírben növekedve ezáltal. Költőnek nem adatik meg az, ami megadatik akármelyik semmiházi politikusnak, párt-ütő tábornoknak, megalomániás vezérnek és utazgató szélhámos politikai ügynöknek, hogy hire és neve a népesség egyetemessége előtt ismert legyen. A költő valóban a népért élt, majdnem természetes dolog tehát, hogy a költőt nem ismerte a nép. A költő a világ titkait, a természet és a társadalom kapcsolatait bolygatta, az emberi élet szerencsétlenségeit tárta és kendőzgette, csoda-e, ha a költőt nem ismerte a világ. Méltánylást aligha várhatott a költő ettől a világtól. Pusztuljon, roncsolódjon hát ez a világ, vesszen és süllyedjen, ha legjobb fiai egyikét így veszni és süllyedni hagyta. Jőjjön hát a pusztulás piszkos örvényeivel, ha felelősség fogalma él még ebben a világban, hát bűnhődjék és vezekeljen nyöszörögve ez a világ. A semmirevaló analitikusok, ezek a kibicelkű kíváncsiskodók és alamuszi tudákosok, akiknek nagy része van barátunk eszméletének megbomlasztásában, vesszék el maguk is eszméletüket, rostokoljanak üres kanapék előtt és haszonleső munkásságuk maradjon eredménytelen. A nők, akik hosszú éveken át rombolták nagy költőtársunk öntudatát, kicsinyítették hitét, a nyilvánosság előtt és maga előtt is sokszor megalázva, legyenek magtalanok, kódorogjanak uccákon a festéktől megkopott hajjal, vagy megkopaszodva, ocsmány szájukból kihullott fogakkal, szavuknak eddig is kétes hitelét végleg elveszítve, kifolyt gonosz szemekkel. Mindazok, akik társai, ha méltatlan társai is, de mégis társai voltak a költészetben és akik föléje tülekedtek, megvonva tőle az éltető levegőt, muljanak el, vesszen el szavuknak értelme és még életükben érje őket a legrémesebb sors, ami költőt érhet, maradjanak visszhangtalanul, porladjanak el megértetlenül, derüljön ki soraikról, hogy azok hazugságból születtek, képmutatásból és merő alamusziségből. Akik dicséretet tudtak volna osztani barátunk számára és ezt elmulasztották, azoknak rohadjon el a nyelve. Akik dicséreten kívül kötelesek lettek volna rendelkezésükre álló eszközeikkel őt méltóságban és anyagi biztonságban erősíteni és ezt mégis elmulasztották, honorálva barátunk helyett ötödrangú rímfaragókat, silány kártyajátékot kedvelőket, terméketlen és cicomás szavakkal játszadozó elővigyázatosakat, írói rangra még gonosz álomban sem méltó strébereket, azoknak is váljon semmivé, még szemük előtt, ha az látásra hivatott, egész munkásságuk. Váljanak gyűlölet céltáblájává, nevük muljék el és emléküket, ha marad egyáltalán, irtózat és utálat kísérje. Mi, barátai se maradjunk kivételek. Ismerősei és barátai, kiváltképpé azok, személy szerint, akik utolsó kívánságában őt visszautasítottuk, utolsó, nyilván ravasz kérelmét elutasítottuk, mégha teljes megértéssel is és számítva rá, hogy helyesen cselekedünk ezáltal. Bennünket is, akik nem vettük be az autóba, itéljen elmulásra, zavartkeltésre, öntudatunk elhomályosulására a sors és körülményeink. Jussunk piszkos hírkeltők szájára, fosszanak meg bennünket nagy költőtársunk emlékének jogos jussától, vádoljanak bennünket tudatos részrehajlással és pártoskodással. Nagy költőtársunk is legyen átkozott, halálában éppugy, mint életében volt, az értelembe és a jószágba vetett hite váljon semmivé egy gonosz kor ostoba kalapácsainak csapásai alatt. Tiszta emléke, amely él és élni hivatott, váljon legendává és elrettentő példaképpé, élete és munkái pedig váljanak vádló és soha szűnő nem akaró bizonyítékaivá ennek a lucskos, gonosz, sárban és ködben hentergő világnak.